

ПОНЯТТЯ «КОМУНІКАТИВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ» У СУЧАСНОМУ МУЗИЧНО-ПЕДАГОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ

У статті на основі теоретичного аналізу наукових підходів щодо інтерпретації ключових понять роботи «компетентність» та «комунікація», «комунікативна компетентність», компонентної структури останнього, невизначеність його сутності з позиції музичної педагогіки запропоновано власне тлумачення змісту «комунікативна компетентність» як здатність особистості ефективно застосовувати знання і вміння в міжособистісних відносинах, які засновані на взаємодії суб'єктів у соціальному, культурному, естетичному, емоційно-ціннісному та професійному контекстах.

Ключові слова: комунікація, компетентність, комунікативна компетентність, фахова підготовка, піаністи, творча особистість, виконавство, навчальний процес.

В статье на основе теоретического анализа научных подходов к интерпретации ключевых понятий работы «компетентность» и «коммуникация», «коммуникативная компетентность», компонентной структуры последнего, неопределенность его сущности с позиции музыкальной педагогики предложено собственное толкование содержания «коммуникативная компетентность» как способность личности эффективно применять знания и умения в межличностных отношениях, основанных на взаимодействии субъектов в социальном, культурном, эстетическом, эмоционально-ценностном и профессиональном контекстах.

Ключевые слова: коммуникация, компетентность, коммуникативная компетентность, профессиональная подготовка, пианисты, творческая личность, исполнение, учебный процесс.

In the article, on the basis of theoretical analysis of scientific approaches concerning the interpretation of key concepts of «competence» and «communication», «communicative competence», component structure of the latter, the uncertainty of its essence from the position of musical pedagogy, was offered their own interpretation of the meaning «communicative competence» as the ability of the individual to effectively apply knowledge and skills in interpersonal relationships that are based on the interaction of social, cultural, aesthetic, emotional, evaluative and professional contexts. By general communication categories we mean: verbal and communicative, informative and theoretical, creative and organizational, technological, innovative and research related categories. It is proved that communicative competence in the professional activity of a pianist is the main instrument for implementing his/her creative ideas, control his/her own performing actions; it is an inner personal communication tool between ideas and social needs of today.

Key words: *communication, competence, communicative competence, professional training, pianists, creative personality, performance, learning process.*

Постановка проблеми. Одним із найважливіших завдань педагогічного дослідження на початковому етапі є систематизація та адаптація ключових понять. Сучасні українські теоретики педагогіки (А. Глузман, Н. Гуральник, А. Козир, Г. Падалка, О. Рудницька, О. Щолокова та ін.) справедливо вказують на необхідність попереднього складання тезауруса понять і визначень застосовуваних у дослідженні, що зумовлено багатозначністю дефініцій, які використовують автори, розкриваючи різні аспекти освіти.

Широке поле мистецтвознавчої, філософської та педагогічної літератури щодо аналізу змісту понять «компетентність» та «комунікація» дозволяє представити їх багатозначними і багатоаспектними соціокультурними явищами, у яких інтегровано характерні особливості різних наукових галузей і дисциплін. Проте, поняття «комунікативна компетентність», яке широко використовується в мистецько-педагогічній галузі, практичній діяльності педагогів-музикантів залишається предметом для дискусії у колах науковців.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У середині ХХ століття поняття «комунікація» стало ключовою проблемою серед дослідників галузі музичного мистецтва, що зумовлено специфікою його образної мови та комунікативною спрямованістю. Адже, саме галузь музичного мистецтва дає змогу особистості вільно налагоджувати мистецький діалог, розуміти духовний світ іншого та розширювати в такий спосіб власне розуміння цього важливого феномена.

Комунікативна компетентність є невід'ємною складовою професійної, соціальної та міжособистісної компетентності. За Ю. Ємельяновим, саме комунікативна компетентність виступає в якості провідного чинника ефективного спілкування і багато в чому визначає успішність і конкурентоспроможність особистості [3]. Розгляду різних аспектів комунікативної компетентності присвячені праці О. Ванновського, Ю. Ємельянова, Ю. Жукова, В. Кан-Каліка, В. Лабунської та ін. Проте аналіз галузевої літератури дає підстави констатувати про невизначеність сутності цього поняття, що зумовлено багатозначністю й багатовекторністю змісту його інтерпретацій.

Мета статті полягає у визначенні дефініцій поняття «комунікативна компетентність» на основі аналізу наукових джерел.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розбіжності у визначенні поняття «комунікативна компетентність» дослідниками можемо пояснити різними підходами до аналізу його змісту. З метою уникнення непорозумінь вважаємо доцільним приведення у відповідність дефініцій, встановити їх значення та адаптувати у контекст нашої роботи.

Н. Волкова у процесі систематизації наукових підходів вирізняє наступні інтерпретації сутності поняття «компетентність» [2], а саме:

– це загальні або ключові вміння, базові вміння, фундаментальні шляхи навчання, ключові кваліфікації, кроснавчальні вміння або навички, ключові уявлення, опори, або опорні знання. Передбачають спроможність особистості сприймати та відповідати на індивідуальні й соціальні потреби; комплекс ставлень, цінностей, знань і навичок [8];

– це здатність успішно задовольняти індивідуальні, соціальні потреби, діяти й виконувати поставлені завдання. Кожна компетентність побудована на комбінації (поєднанні) взаємовідповідних пізнавальних ставлень, практичних навичок, цінностей, емоцій, поведінкових компонентів, знань і вмінь, які можна мобілізувати для активної дії [9];

– це здатність застосовувати знання і вміння ефективно й творчо в міжособистісних відносинах – ситуаціях, що передбачають взаємодію з іншими людьми в соціальному контексті так само, як і в професійних ситуаціях. Поняття, що логічно походить від ставлень до цінностей, та від умінь до знань [10, с. 6];

– це спроможність кваліфіковано діяти. Містить набір знань, навичок і ставлень, що дають змогу особистості ефективно діяти або виконувати певні функції, спрямовані на вдосконалення певних стандартів у професійній галузі або певній діяльності [11, с. 1];

– це спеціально структуровані (організовані) набори знань, умінь, навичок і ставлень, що їх набувають у процесі навчання. Дозволяють людині визнавати, тобто ідентифікувати і розв'язувати, незалежно від контексту (ситуації) проблеми, характерні для певної діяльності [5, с. 18];

– це оцінна категорія, що характеризує людину як суб'єкта професійної діяльності, її здатність успішно виконувати свої повноваження [1, с. 47].

Наведені офіційні визначення мають багато спільного й дозволяють виділити такі характеристики поняття «компетентність»: комплекс знань навичок і переконань; здатність ефективно й творчо діяти в соціальних та професійних ситуаціях; ключові кваліфікації та опорні знання; обсяг знань у певній сфері діяльності.

Зазначимо, що в українських офіційних документах (Закон України про вищу освіту, Освітньо-професійна програма підготовки магістра, галузь знань 0202 «Мистецтво», спеціальність 8.02020401 – «Музичне мистецтво») зміст поняття «компетентність» майже не відрізняється від його визначення міжнародними організаціями. Незважаючи на схожість наукових поглядів у розумінні поняття «компетентність», ми не можемо взяти їх за основу нашого дослідження, яке присвячено професійній підготовці піаністів.

У класифікації компетентностей у галузі мистецької освіти, запропонованої Л. Масол, автор виокремлює: особистісні (загальнокультурні, спеціальні); соціальні (комунікативні, соціально-практичні); функціональні (предметні, міжпредметні); метапредметні (інформаційно-пізнавальні, саморегуляції) та зауважує, що «базові компетентності змінні в різних освітніх системах, їх структура рухлива і залежить від багатьох

факторів» [4]. Отже, виходячи із зазначеного вище, автор припускає, що компетентності – «це результат процесу інтеріоризації цінностей, норм, традицій, світоглядних установок, культурних смислів, що репрезентують простір нашого буття; сформовані якості, які ведуть до соціалізації особистості» [4].

Фахова компетентність передбачає опанування специфічними методичними технологіями (у нашому випадку, фортепіанними) і цілеспрямоване їх вдосконалення під час фахової підготовки. Проте, процес вдосконалення професійного досвіду вимагає від викладача неперервного та систематичного пошуку ефективних технологічних прийомів, спрямованих на якісну підготовку фахівців певної галузі з урахуванням руху часу, запитів суспільства, що дозволить їм: аналізувати й оцінювати кращі педагогічні досягнення в певній освітній галузі; удосконалювати власний професійний досвід; запроваджувати новітні технології у виконавську діяльність; здійснювати критичний аналіз власним творчо-професійним діям; розповсюджувати власну фортепіанну майстерність через комунікативний процес із суб'єктами навчального процесу, аудиторію слухачів та шанувальників мистецтва.

Багатозначність поняття «компетентність» як міжгалузевого явища унеможливорює формулювання такого визначення, яке б повною мірою відображало його сутність, тому вважаємо доцільним не вводити нові поняття та визначення, а використовувати існуючі в контексті нашої роботи.

Ще одним ключовим поняттям в контексті нашої роботи є «комунікація». Н. Волкова, розглядаючи зміст цього поняття зазначає, що комунікація (лат. *communicatio* – зв'язок, повідомлення) – система безпосередніх чи опосередкованих зв'язків, взаємодій педагога, що реалізуються за допомогою вербальних і невербальних засобів, засобів комп'ютерної комунікації з метою взаємообміну інформацією, моделювання й управління процесом комунікації, регулювання педагогічних відносин [2]. Однак, незважаючи на фах особистості, традиційною формою його діяльності є міжособистісне спілкування, інструментом реалізації якого виступає комунікативна компетентність, що дає змогу суб'єкту виконувати передбачені фахом комунікативні завдання.

До структурних компонентів комунікативної компетентності Н. Волкова відносить: ціннісне ставлення до професійної комунікації, сукупність узагальнених комунікативних умінь; емоційний інтелект [2].

Ціннісне ставлення, на думку автора, виступає як синтез знань, уявлень, переконань, емоцій, ціннісних орієнтацій і дій людини, що забезпечується рефлексією особистісного досвіду, який здобувається у пізнавально-оцінній діяльності [2]. Ми поділяємо думку дослідниці, яка розглядає ціннісне ставлення до професійної комунікації як компонент ціннісно-змістовної сфери особистості, що позитивно відбиває систему цінностей комунікативних знань і визначає цілеспрямовану діяльність студентів щодо їх засвоєння, розуміння необхідності пізнання самого себе як комунікативної особистості (своїх переваг і недоліків), усвідомлення

етичних норм і правил комунікативної взаємодії засобами вербальної, невербальної, комп'ютерної комунікації, здійснення експертизи власних комунікативних дій і прийнятих рішень [2]. Адаптувати систему цінностей у процесі навчання є однією з умов становлення комунікативно-ціннісної свідомості майбутнього фахівця, спрямованості його інтересів і потреб на цінності професійної роботи.

Щодо комунікативних умінь, Н. Волкова зауважує, що нерозвинуті вчасно комунікативні вміння або їх відсутність негативно впливають на наступні етапи життя особистості у її комунікативній діяльності як неспроможність поєднати свою активність з активністю інших людей [2]. Теоретичне осмислення проблеми дало можливість дослідниці підійти до розуміння комунікативних умінь як до інтегративної властивості особистості, комплексу комунікативних дій, заснованих на ґрунтовній теоретичній, практичній та технологічній підготовленості, що дозволяє творчо використовувати комунікативні знання та навички для відбиття й перетворення професійної комунікації [2].

Адаптуючи теоретичний контекст визначення комунікативних умінь на специфіку діяльності майбутнього піаніста зазначимо, що успішність його професійної комунікації обумовлена рівнем опанування вербальними, технічними та технологічними засобами гри на інструменті, інтерпретаторськими здібностями, музично-теоретичними та психологічними знаннями. До узагальнених комунікативних категорій відносимо: комунікативно-вербальні, інформативно-теоретичні, творчо-організаційні, технологічні, інноваційно-пошукові.

Наступним складником комунікативної компетентності, за Н. Волковою, є емоційний інтелект особистості [2]. У цьому сенсі авторка, спираючись на думку С. Когана, виділяє дві форми емоційного інтелекту: міжособистісну та внутрішньоособистісну. Міжособистісний інтелект передбачає вміння вирішувати конфлікти, що включає проведення переговорів та посередництво під час вирішення конфліктів, досягнення консенсусу; розуміння та розпізнавання емоцій, що виникають в інших людей (емпатія); вияв толерантності та терпимості до невизначеності у взаємовідносинах між людьми; адекватний невербальний вираз власних емоцій; товаришувати, тобто встановлювати міжособистісні контакти з колегами, підтримувати доброзичливі стосунки з іншими людьми, управляти емоціями, які виникають при взаємодії з іншими; усвідомлювати мотиви діяльності інших людей; виявляти співчуття; працювати у команді, тобто організовувати інших, планувати діяльність; мотивувати інших до діяльності за допомогою позитивних емоцій; співпрацювати з іншими людьми; сприяти успішній пізнавальній діяльності за допомогою позитивних емоцій; бути комунікативним, тобто викликати захоплення, симпатію, впливати на людей на емоційному та підсвідомому рівні (харизма); отримувати задоволення від спілкування з іншими; любити інших і піклуватися про них; бути відкритими новому досвіду [2]. Ми поділяємо думку автора, адже вирішення конфліктних ситуацій, ввічливе

ставлення до колег, повага, здатність до співпраці є невід'ємними складниками комунікативної компетентності майбутнього митця.

Внутрішньоособистісний інтелект, за Н. Волковою, передбачає наявність здібностей: метапізнання, тобто самостереження за власними проявами; усвідомлення власних емоцій і почуттів; саморефлексія; регулювання власного емоційного стану згідно уявлень про норми поведінки, моральні настанови, обирати відповідну форму поведінки; самооцінка, тобто формування адекватної моделі власного «Я»; повага до унікальності інших у процесі міжособистісної взаємодії; розстановка авторитетів і цілей, тобто інтуїтивне передбачення, прогнозування наслідків майбутньої діяльності; самомотивування, самоналаштування на діяльність; відкладення задоволення теперішніх потреб заради більш значущих віддалених цілей; усвідомлення духовних потреб, внутрішнього стану людини; саморегуляція, тобто регулювання власних емоцій; використання моделі власного «Я» для ефективного функціонування в житті (вибудовування пріоритетів); відображення в зовнішній поведінці власної незалежності від безпосереднього моменту життєдіяльності, у якому відбувається емоційне реагування; аналіз власної мотивації [2].

Дійсно, адаптуючи схарактеризований Н. Волковою компонент на музичну діяльність зазначимо, що регулювання та контроль власних емоцій у сфері музичного виконавства стають найважливішими компонентами комунікативної компетентності майбутнього фахівця-виконавця. Адже естрадна поведінка, здатність емоційного впливу на слухача, знаходження художньо-образного центру музики, що виконується, складають емоційний внутрішньоособистісний потенціал майбутнього піаніста. Збагачення емоційного потенціалу майбутнього піаніста відбувається під час навчання та запровадження у процес фахової підготовки характерних психотренінгів (академічні концерти, відкриті заняття, майстер-класи, сольні виступи, конкурси змагання, тощо). Саме вони дають можливість творчій особистості відкрити власні можливості, сконцентрувати увагу на подолання недоліків, моделювати подальшу траєкторію професійних дій.

Отже, теоретичний аналіз наукових підходів щодо інтерпретації ключових понять нашої роботи «компетентність» та «комунікація», «комунікативна компетентність», компонентної структури останнього, невизначеність його сутності з позиції музичної педагогіки дозволяє запропонувати власне тлумачення змісту «комунікативна компетентність»: це здатність особистості ефективно застосовувати знання і вміння в міжособистісних відносинах, які засновані на взаємодії суб'єктів у соціальному, культурному, естетичному, емоційно-ціннісному та професійному контекстах.

Висновки і перспективи. Спираючись на комплекс авторитетних наукових досліджень щодо визначення сутності термінів «компетентність» і «комунікація» та їх дефініцій, ми пропонуємо розглядати зміст поняття «комунікативна компетентність» як здатність особистості ефективно

застосовувати знання і вміння в міжособистісних відносинах, які засновані на взаємодії суб'єктів у соціальному, культурному, естетичному, емоційно-ціннісному та професійному контекстах.

Доведено, що комунікативна компетентність у професійній діяльності піаніста є головним інструментом реалізації творчого задуму, регулятором власних виконавських дій, комунікатором між внутрішньоособистисним уявленням та соціальними потребами сьогодення.

Перспективи подальших наукових досліджень вбачаємо у визначенні критеріїв та показників формування комунікативної компетентності у майбутніх піаністів у процесі фахової підготовки у вищих педагогічних навчальних закладах України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бібік Н. М. Компетентнісний підхід: рефлексивний аналіз застосування / Н. М. Бібік // Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / [під заг. ред. О. В. Овчарук]. – К. : «К.І.С.», 2004. – С. 47–52.
2. Волкова Н. П. Професійно-педагогічна комунікація: навч. Посіб / Н. П. Волкова. – К. : Вид. центр «Академія», 2006. – 256 с.
3. Емельянов Ю. Н. Активное социально-психологическое обучение / Ю. Н. Емельянов. – Л. : ЛГУ, 1985. – 168 с.
4. Масол Л. М. Методика навчання мистецтва у початковій школі / Л. М. Масол. – Х: Веста, 2006. – С. 44–45.
5. Пометун О. І. Теорія та практика послідовної реалізації компетентнісного підходу в досвіді зарубіжних країн / О. І. Пометун // Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: бібліотека з освітньої політики / [під заг. ред. О. В. Овчарук]. – К. : «К.І.С.», 2004. – С. 16–25.
6. Філатова О. Емоційна компетентність – одне із завдань гуманітарної складової вищої освіти // Вища освіта України у національному і глобальному контексті / О. Філатова. – Яготин, МАУП, 2005. – С. 104–107.
7. Хуторской А. В. Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированной парадигмы образования // Народное образование / А. В. Хуторской. – № 2. – С. 58–64.
8. Definition and Selection of Competencies. Theoretical and Conceptual Foundations (DESECO). Strategy Paper on Key Competencies. An Overarching Frame of Reference for an Assessment and Research Program – OECD (Draft).
9. Laura H. Salganik, Dominique S. Rychen, Urs Moser, John W. Konstant (1999), Projects on Competencies in the OECD Context: Analysis of Theoretical and Conceptual Foundations, SFSO, OECD, ESSI, Neuchatel.
10. Quality education and competencies for life / Workshop 3 / Background Paper. – 2004. – P. 6.
11. Spector J. Michael-de la Teja, Ileana, ERIC Clearinghouse on Information and Technology Syracuse NY. Competencies for Online Teaching. ERIC Digest. Competence, Competencies and Certification. – P. 1.